

УДК 340.12; 349.6:621.039:355.4(477)(043.3); 349.41; 349.42
DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2025.2.12>

Позняк Е. В.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
психологиня
ORCID: 0000-0001-5515-4849

Шараєвська Т. А.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-0099-938X

Бевз О. В.,

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-3445-3564

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯДЕРНОЇ ТА РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ В МИРНИХ УМОВАХ І В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (ДО 39 РОКОВИН ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ)

CROSS-DISCIPLINARY SCIENTIFIC AND PRACTICAL APPROACHES TO SOLVING PROBLEMS OF NUCLEAR AND RADIATION SAFETY LEGAL REGULATION IN UKRAINE IN PEACETIME AND UNDER MARTIAL LAW (ON THE 39TH ANNIVERSARY OF THE CHORNOBYL DISASTER)

Статтю присвячено аналітичному огляду виступів, доповідей та наукових дискусій учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції на тему «Правове регулювання забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні в мирних умовах та в умовах воєнного стану (до 39 років катастрофи на Чорнобильській АЕС)», яка була проведена в Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка 25 квітня 2025 року. Метою цієї статті є виявлення доктринальних, історико-правових, політико-концептуальних, законодавчих, практичних та інших підходів і пропозицій до вирішення сучасних еколого-, земельно-, аграрно-, ядерно-, соціально-, медико-правових, радіологічних та інших проблем галузевого і міждисциплінарного характеру в мирний час, в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Учасники конференції проаналізували питання щодо правового регулювання забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні, які були та продовжують залишатися актуальними й потребують вирішення на належному рівні з урахуванням особливостей режиму воєнного стану. У доповідях зверталася увага на те, що Чорнобильська катастрофа 1986 року дала поштовх розвитку екологічного законодавства як на міжнародному, так і на національному рівні, а також проводилися аналогії із розвитком законодавства, спричиненим збройною агресією російської федерації в Україні. Було підкреслено, що дії агресора під час повномасштабного вторгнення, спрямовані на АЕС та на інші об'єкти критичної інфраструктури України, повинні отримати належну правову оцінку МАГАТЕ й інших міжнародних організацій. Це зумовлює, зокрема, необхідність розробки й закріплення такого поняття як «ядерний тероризм» у законодавстві України та в міжнародному праві, посилення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення в Чорнобильській зоні. Вирішення питань у сфері правового регулювання забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні загострюється також через те, що законодавство, яке регулює дану сферу відносин, спрямоване здебільшого на мирний час.

На даний момент існує нагальна необхідність напрацювання дієвого державно-правового механізму забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні в мирних умовах та в умовах воєнного стану, соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, зокрема, з урахуванням міжнародних підходів та

практики правового регулювання цих відносин в окремих країнах. Особливо цінним та важливим є досвід Японії щодо подолання наслідків аварії на АЕС Фукусіма – Даїчі, що було озвучено в межах даної конференції.

Ключові слова: аграрне право, АЕС Фукусіма – Даїчі, воєнний стан, екологічне право, європейська інтеграція, земельне право, правова культура, право соціального забезпечення, Чорнобильська АЕС, Чорнобильська катастрофа, ядерна та радіаційна безпека, ядерне право.

The article is devoted to an analytical review of speeches, reports and scientific discussions of participants in the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference entitled "Legal Regulation of Nuclear and Radiation Safety in Ukraine in Peacetime and Martial Law Conditions (on the 39th anniversary of the Chornobyl Nuclear Power Plant disaster)", which was held at the Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv on 25 April 2025. The purpose of this article is to identify doctrinal, historical-legal, political-conceptual, legislative, practical, and other approaches and proposals for solving contemporary environmental, land, agricultural, nuclear, social, medical-legal, radiological, and other problems of a sectoral and interdisciplinary character in peacetime, under martial law, and post-war reconstruction.

The conference participants analyzed issues related to the legal regulation of nuclear and radiation safety in Ukraine, which were and remain relevant and require resolution at the appropriate level, taking into account the specifics of martial law. At the same time, the legislation governing this area of relations is mainly aimed at peacetime. The reports drew attention to the fact that the Chornobyl disaster of 1986 gave impetus to the development of environmental legislation at both the international and national levels, and analogies were drawn with the development of legislation caused by the Russian Federation's armed aggression in Ukraine. It was emphasized that the actions of the aggressor during the full-scale invasion, aimed at nuclear power plants and other critical infrastructure facilities in Ukraine, must be given a proper legal assessment by the IAEA and other international organizations. This determines, in particular, the necessity to develop and enshrine the concept of "nuclear terrorism" in Ukrainian and international law, as well as to strengthen legal liability for environmental offences in the Chornobyl zone. Resolving issues in the field of legal regulation of nuclear and radiation safety in Ukraine is also exacerbated by the fact that the legislation regulating this area of relations is mainly aimed at peacetime.

At present, there is an urgent need to elaborate an effective state-legal mechanism for the legal regulation of nuclear and radiation safety in Ukraine in peacetime and in conditions of martial law, social protection of persons affected by the Chornobyl disaster; in particular, taking into account international approaches and practices of legal regulation of these relations in certain countries. Japan's experience in overcoming the consequences of the Fukushima Daichi nuclear accident, which was presented at this conference, is particularly valuable and important.

Key words: agricultural law, Fukushima Daichi Power Plant, martial law, environmental law, European integration, land law, legal culture, social security law, Chornobyl Nuclear Power Plant, Chornobyl disaster, nuclear and radiation safety, nuclear law.

Вступ. Чорнобильська катастрофа стала одним із найбільш масштабних лих техногенного характеру, наслідки якого позначились на житті кожного українця, привернувши увагу міжнародного співтовариства до проблем безпечного використання ядерної енергії та експлуатації атомних електростанцій у світі, створення й удосконалення правових засад використання ядерної енергії та забезпечення ядерної і радіаційної безпеки. Російська воєнна агресія проти України та енергетична криза змінили ставлення до атомної енергетики в українському суспільстві: з одного боку, атомні електростанції є виробниками значного обсягу електроенергії, з іншого – спричиняють зростання ризиків ядерної та радіаційної загрози національній безпеці нашої держави. Потенційна загроза радіаційної та ядерної небезпеки в сучасних умовах стали реальністю не лише для України, а й для багатьох інших країн світу. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу було покладено в основу конституційно-правового регулювання відносин із формування та реалізації

державної еколого-правової політики (ст. 16 Конституції України) [1].

Сьогодні ж необхідність відновлення радіаційно забруднених земель, оздоровлення територій з метою вирощування на них сільськогосподарської та лісогосподарської продукції, урахування даних сучасних наукових досліджень, формування нормативно-правової бази, яка б забезпечувала правове регулювання відносин із проведення належного моніторингу довкілля, контролю стану земель і безпеки харчових продуктів, технічна й технологічна модернізація і приведення до міжнародних стандартів виробничих процесів та законодавства – вкрай важливі напрями національної політики України, чинники розвитку правової культури.

Кожного року 26 квітня українське суспільство і кожен українець вшановує пам'ять людей, чиї життя увірвались внаслідок цієї катастрофи. У Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка 25 квітня 2025 року було проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Правове регулювання забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні в мирних умовах та в умовах воєнного стану (до 39 роковин катастрофи на Чорнобильській АЕС)»

[2]. Тези виступів учасників цієї конференції та наукові дискусії за різними тематичними напрямками сучасних галузевих і міждисциплінарних досліджень опубліковані у збірнику тез учасників конференції [3].

Метою цієї статті є виявлення доктринальних, історико-правових, політико-концептуальних, законодавчих, практичних та інших підходів і пропозицій до вирішення сучасних еколого-, земельно-, аграрно-, ядерно-, соціально-, медико-правових, радіологічних та інших проблем галузевого і міждисциплінарного характеру в умовах воєнного стану в доповідях учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції на тему «Правове регулювання забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні в мирних умовах та в умовах воєнного стану (до 39 роковин катастрофи на Чорнобильській АЕС)», яка відбулася у Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка 25 квітня 2025 р. Досягненню мети дослідження сприяло вирішення таких **завдань**, як: проведення аналізу теоретичних земельно-, аграрно-еколого-, ядерно-правових та інших галузевих і міждисциплінарних підходів, політико-правових документів концептуального характеру, джерел міжнародного права та права ЄС, законодавства України, практичних матеріалів щодо оцінки сучасного регулювання земельних, аграрних, екологічних, ядерних та інших відносин в умовах воєнного стану.

Методологія. В основу методології покладено загальнонауковий діалектичний метод пізнання суспільних явищ у їх взаємозв'язку та розвитку, а також наукові методи аналізу і синтезу, тлумачення правових норм, формально-юридичний, історичний, порівняльно-правовий, прогностичний та ін. методи.

Виклад основного матеріалу. Модератори конференції доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік НАПрН України **Володимир Васильович Носік** та кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (сьогодні – в.о. завідувачки кафедри екологічного права) **Тетяна Григорівна Ковальчук** урочисто відкрили роботу конференції та привітали її учасників із зазначеним науковим заходом.

У вступному слові Володимир Васильович підкреслив «долученість правничої науки та освіти до вирішення складних завдань, що майже сорок років постають перед державою, а сьогодні – поглиблюються війною і впливом на природу, економіку, суспільство, культуру». Тетяна Григорівна повідомила, що напередодні, 24 квітня 2025 року, вона взяла участь у круглому столі на тему «Атомна енергетика:

екологія, безпека, розвиток», учасниками якої були також науковці КПІ, Житомирської політехніки, представники АТ «НАЕК «Енергоатом» та громадських організацій – «Асоціації професіоналів довкілля» та «Українського ядерного товариства». Учасники круглого столу відвідали Хмельницьку АЕС із метою ознайомлення із практичними аспектами її роботи та рівнем дотримання екологічних стандартів, були вражені професіоналізмом колективу Хмельницької АЕС на чолі з директором станції.

З вітальним словом до учасників конференції звернулася докторка юридичних наук, професорка, Заслужений юрист України, заступниця директорки Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Наталія Олексіївна Мельничук**, яка згадала трагічний день 26 квітня 1986 року і підкреслила важливість проведення наукових заходів, приурочених вшануванню ліквідаторів та постраждалих внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС. Звернувшись до студентів і аспірантів, вона зазначила: «ви – молодь, яка не може пам'ятати тих трагічних подій, пов'язаних із самою Чорнобильською катастрофою, але є свідки, учасники ліквідації її наслідків, які сьогодні поділяться своїми спогадами». Наталія Олексіївна наголосила на екологічних, соціальних, економічних і політичних наслідках Чорнобильської катастрофи, на її впливі на розвиток національного й міжнародного законодавства – в мирних умовах та в умовах воєнного стану. Підкреслила також багатоаспектний характер цього наукового заходу, адже до конференції долучилися представники різних галузей права – конституційного, екологічного, земельного, аграрного, трудового права та права соціального забезпечення, фахівці з інших напрямів науки й практики.

Наталія Олексіївна висловила щире подяку Збройним Силам України за можливість проведення цієї Всеукраїнської науково-практичної конференції у стінах Червоного корпусу нашого рідного університету та побажала її учасникам плідної роботи, нових знань і ґрунтовних наукових висновків.

З подякою за «готовність у наш непростий час поділитися спогадами про Чорнобильську катастрофу – сумну подію, яка змінила життя, долі багатьох людей, значною мірою вплинула на екологізацію правових, психологічних, філософських, соціологічних та інших категорій буття», до учасників конференції звернулася кандидатка юридичних наук, доцентка, на той час в.о. завідувачки кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Еліна Владиславівна Позняк**. Вона зазначила про те, що за 39 років, які минули з часу Чорнобильської катастрофи, в рамках духовної та матеріальної екологічної культури людини і суспільства було сформовано нову екологічну

реальність. Як вважають представники психологічної науки, саме ця реальність втілюється в образ екологічної кризи постчорнобильського періоду, що визнається вченими та законодавством. Звертаючись до окремих положень свого виступу на тему «Еколого-правова культура постчорнобильського періоду України» [3, с. 86 – 89], Еліна Владиславівна звернула увагу на те, що в «Підсумковій доповіді про нараду з розгляду причин і наслідків аварій в Чорнобилі», озвученій Міжнародною консультативною групою з ядерної безпеки в 1986 р., зазначалось про те, що однією з причин Чорнобильської трагедії стала відсутність культури безпеки. Формування культури безпеки нашого сьогодення – в умовах воєнного стану та подолання російської воєнної агресії на території нашої держави – одне із надважливих завдань. Першим пунктом Формули миру Президента України є **радіаційна та ядерна безпека, адже «Ніхто не має права шантажувати світ радіаційною катастрофою. Це аксіома»**. Проблеми гуманітарного та екологічного характеру, спричинені воєнними діями на території нашої держави, вийшли із національного на рівень глобальних проблем людства.

На думку Е.В. Позняк, «з метою підвищення рівня еколого-правової культури та культури безпеки в постчорнобильський період розвитку України і буття українців у сучасний період необхідно продовжувати наукові дослідження природничого, технічного, медичного, правового та іншого спрямування у сфері регулювання та забезпечення подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, ускладнених впливом воєнних дій на територію, що постраждала внаслідок Чорнобильської катастрофи. Найочевиднішим доказом того, що природа цієї радіоактивно забрудненої території здатна відновитися значно швидше від прогнозованих вченими показників, є збільшення популяції низки видів диких тварин, занесених до Червоної книги України. Цьому сприяло природне заповідання частини цієї території – у зоні відчуження Чорнобильської АЕС». На її думку, правова охорона території, що зазнала радіоактивного впливу, шляхом природного заповідання сьогодні викликає жвавий інтерес дослідників, про що свідчить тематика доповідей учасників сьогоднішньої конференції.

Із вітальним словом до учасників конференції звернулася кандидатка юридичних наук, доцентка, в.о. завідувачки кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Світлана Миколаївна Черноус**, яка зазначила про те, що «напевно, в Україні немає й людини, якої б не торкнулася Чорнобильська катастрофа! Наслідки її мають різні прояви і виміри: екологічні, соціальні, економічні, політичні та інші». Говорячи про правові проблеми, пов'язані з аварією на ЧАЕС, вона акцентувала увагу на тому,

що «... Чорнобильська катастрофа і її наслідки стала чинниками, які спровокували формування і розвиток не тільки таких спеціальних галузей законодавства і права, як ядерне, але й зумовили напрямок розвитку соціального законодавства, – як реакцію держави на нові виклики».

На думку вченої, потреба визначити правовий статус осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, породила прийняття Закону України від 28 лютого 1991 року «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», прийняття якого можна розглядати певним політичним кроком, а саме – «визнання факту існування надзвичайних, безпрецедентних наслідків Чорнобильської катастрофи для населення нашої держави; зараз вже відомі історично задокументовані факти початкового приховування інформації про масштаби катастрофи та її наслідки». Вона зауважила, що до прийняття вказаного закону правове регулювання соціального захисту громадян, зумовленого Чорнобильською катастрофою, носило фрагментарний характер, зокрема, регулювалися питання залучення до роботи та умов оплати праці і матеріального забезпечення робітників підприємств, організацій і установ, зайнятих на ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС і запобіганню забрудненню навколишнього середовища. Однак, тільки Законом 1991 року було комплексно урегульовано відносини соціального захисту потерпілого населення.

На підтвердження думки про необхідність удосконалення правового механізму реалізації цього закону, який понад 60 разів зазнавав змін та доповнень, вчена звернулася до судової практики: «...зокрема, рішення Конституційного Суду України 2018, 2019, 2021, 2024 (2 рішення) років, якими визнавалися неконституційними змінені норми закону «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи». Норми, які визнано не конституційними, були спрямовані на звуження кола прав постраждалих осіб. Причому у Рішенні КС зазначається, що «КС дійшов висновку, що ... вчергове порушено належний рівень соціального захисту та засадничий обов'язок держави щодо відшкодування завданої шкоди особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, що не відповідає ... низці норм Конституції України». Про недосконалий механізм реалізації соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, свідчить і практика Верховного суду (наприклад, Постанова Верховного Суду від 10 грудня 2024 року у справі № 240/1121/24 (провадження № К/990/33477/24)), і таких справ багато. За даними за 2023 рік в адміністративних справах (всього 503180 справ) спори щодо пенсійного страхування «чорнобильців» склали 10,15%, тобто 51 080 справ; щодо соціального захисту «чорнобильців» 1,75%, тобто 8815 справ». Зазначаючи про потреби

наукового переосмислення зазначених проблем у цій царині, Світлана Миколаївна наголосила на актуальності та необхідності пошуків шляхів удосконалення правового регулювання соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та правового механізму реалізації їх прав.

Виступи учасників конференції розпочала докторка юридичних наук, професорка, головний науковий співробітник відділу проблем аграрного, земельного, екологічного та космічного права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, академік НАПрН України **Наталія Рафаелівна Малишева**, яка виступила з доповіддю «Вплив Чорнобильської катастрофи на розвиток міжнародного та національного ядерного права» [3, с. 67 – 71]. Вчена акцентувала увагу на аналізі міжнародного та національного законодавства, оскільки, як було зазначено, наслідки Чорнобильської аварії вплинули на розвиток, як міжнародного, так і національного сегменту ядерного права. Було розглянуто передумови прийняття на Генасамблеї МАГАТЕ Конвенції про оперативне оповіщення про ядерну аварію та Конвенції про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної надзвичайної ситуації, які «стали відправною точкою для подальшого формування режиму ядерної безпеки», а також Конвенції про ядерну безпеку та Об'єднаної конвенції про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами.

Як зазначається вченою, в Україні нормативно-правові акти, які були прийняті після здобуття незалежності, започаткували українську міждисциплінарну модель ядерного права, яка поєднує елементи екологічного, соціального, трудового, адміністративного, міжнародного права та відповідає як внутрішнім викликам, так і зовнішнім (зокрема євроінтеграційним) зобов'язанням України. Водночас, підкреслюється, що в контексті нових викликів, насамперед воєнних дій на території України внаслідок російської агресії, кліматичних змін, кіберзагроз як міжнародне, так і національне ядерне право виявило низку прогалин і необхідність адаптуватись до нових реалій.

Н.Р. Малишева акцентувала увагу на тому, що досвід Чорнобильської зони 2022 р. та подій на Запорізькій АЕС (2022 – 2025 рр.) стали викликом існуючим нормам міжнародного ядерного права, викривши орієнтованість традиційних моделей управління ризиками переважно на техногенні сценарії, без врахування можливих воєнних дій, гібридних загроз та інформаційних атак. Це чітко формує напрями подальшого розвитку ядерного права.

Вчена зазначила, що в міжнародно-правовому контексті основні зусилля мають бути сконцентровані на врегулюванні низки відносин, зокрема, у сфері посилення міжнародного контролю за безпекою АЕС у зоні бойових дій, запровадження

механізмів термінового втручання МАГАТЕ за запитом країни у разі загрози атаки на АЕС, посилення соціального захисту постраждалих та ін. Подальшого розвитку, на думку вченої, потребує і національне ядерне законодавство України, яке «...має бути сконцентровано навколо вирішення багатьох завдань, зокрема, реформування правових підходів до управління ризиками, інтеграція військових ризиків до оцінки ядерної безпеки, врегулювання юридичної відповідальності за пошкодження ядерних об'єктів у збройному конфлікті».

На завершення своєї доповіді, Наталія Рафаелівна підкреслила, що Чорнобильська катастрофа стала «не лише трагедією світового масштабу, але й поштовхом до глибоких змін у міжнародному та національному правовому регулюванні, започаткувавши нову правову культуру безпеки цивільних ядерних об'єктів, забезпечення охорони довкілля та захисту прав людини. Україна при цьому посіла місце активного суб'єкта міжнародного ядерного права. Актуальність подальшого розвитку ядерного права залишається високою і сьогодні – в умовах війни та глобальної нестабільності».

З доповіддю на тему «Чорнобильська катастрофа: еколого-правові проблеми та шляхи вирішення» [3, с. 13 – 17], підготовлену спільно з докторкою юридичних наук, професоркою, професоркою кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права, член-кореспондентом НАПрН України, Заслуженим юристом України **Галиною Іванівною Балюк**, виступила модераторка конференції доцентка **Ковальчук Тетяна Григорівна**. Доповідка зупинилася на історичному аналізі соціально-екологічних та правових проблем, які постали перед Україною у зв'язку з необхідністю подолання впливу на людину «найбільшої у світовій історії катастрофи, яка спричинила тяжкі наслідки для здоров'я людей та навколишнього природного середовища, від якої постраждало 2218 селищ та міст із населенням приблизно 2,4 млн чоловік».

Тетяна Григорівна проаналізувала положення Конституції України та низки нормативно-правових актів у сфері забезпечення ядерної та радіаційної безпеки, зокрема, законів України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання», «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії», «Про загальні засади подальшої експлуатації і зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення зруйнованого четвертого енергоблоку цієї АЕС на екологічно безпечну систему», Указу Президента України від

26 квітня 2016 р. № 174 «Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника», Постанови Кабінету Міністрів України від 31 січня 2025 р. № 111 «Питання проведення дозиметричної паспортизації населених пунктів, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» та інших. При цьому вчена відмітила, що «станом на квітень 2025 року залишаються невирішеними еколого-правові проблеми території, яка постраждала внаслідок Чорнобильської катастрофи», частина з яких пов'язані з тим, що «після повномасштабного вторгнення рф з'явилися періодичні погрози зі сторони рф щодо застосування «військового атому» на території України. Крім того, військові дії можуть пошкодити критичні для безпеки частини атомних станцій».

У рамках комплексного та системного підходу, зазначеного доповідачкою, було виявлено «необхідність законодавчо передбачати як превентивні, так і компенсуючі заходи з метою підвищення готовності АЕС до роботи в умовах воєнного стану», а також проаналізовано положення Стратегії розвитку територій у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення на 2024 – 2032 роки та Операційного плану заходів з її реалізації, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 січня 2024 року № 49-р. До важливих завдань зазначеною стратегією віднесено: забезпечення бар'єрної функції зони відчуження; забезпечення радіоекологічного моніторингу і дозиметричного контролю; розвиток Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника; розвиток відновлюваної енергетики та низьковуглецевої енергетики на території зони відчуження; удосконалення системи управління відходами; розвиток наукового потенціалу; збереження та актуалізація культурної спадщини зони відчуження; розвиток туристичної інфраструктури зони відчуження; відновлення зони відчуження після деокупації.

На конференції було озвучено спільну доповідь практичного працівника (Мінчорнобиль, МНС, 1991 – 2002 рр.), Першого заступника Голови Державного агентства України з управління зоною відчуження (2017 – 2019 рр.), члена Громадської ради Чорнобильської АЕС, експерта ТОВ «АФРІ Україна» **Олега Іліодоровича Насвіга** та полковника медичної служби у відставці, доктора медичних наук, професора, завідувача лабораторії безпекових стратегій в охороні здоров'я ДУ «Інститут громадського здоров'я ім. О.М. Марзєєва НАМН України, Заслуженого діяча науки і техніки України **Юрія Миколайовича Скалецького** на тему «Чорнобильські закони: історія прийняття та проблеми застосування» [3, с. 79 – 82]. У першій частині доповіді з презентацією виступив Олег Іліодорович, який розповів про історичні передумови становлення та розвитку «правового поля України з питань подолання

наслідків Чорнобильської катастрофи, створення Національної комісії з радіаційного захисту, створення Держчорнобиль та оголошення України зоною екологічного лиха». Доповідач проаналізував положення Концепції проживання населення на територіях Української РСР з підвищеними рівнями радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, затвердженої Постановою Верховної Ради УРСР від 27 лютого 1991 р. № 791-ХІІ, законів України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991 р. і «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 р. (називаючи їх у доповіді «Чорнобильські закони»). На його думку, «відсутність наукової обґрунтованості, ігнорування економічних реалій призвели до того, що від самого початку обсяги ресурсів, необхідних для реалізації всіх положень Чорнобильських законів, були несумірними з економічною спроможністю України». У наведеній доповідачем низці статистичних даних привертають увагу щорічні фактичні витрати на реалізацію зазначених законів, які «...становили не більше 57% від потреб, визначених згідно з чинним законодавством, у т.ч. протягом 1997 – 2002 рр. 20÷30%, а у 2003 – 2015 рр. – на рівні 10÷14%. Це стало постійним джерелом соціальних протестів і політичної нестабільності».

Доповідач підкреслив, що Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» «...з часу його прийняття, з моменту набрання чинності ніколи не був виконаний більш як на 57%, а на сьогодні – на 19%», а звідси – і неможливість реалізації в сучасних умовах «нових чорнобильських соціальних проектів, спрямованих на розширення пільг». Водночас, він висловив сподівання на ефективність використання виділених Кабінетом Міністрів України коштів «для проведення дозиметричної паспортизації з подальшим переглядом переліків населених пунктів, віднесених до зон радіоактивного забруднення». Олег Іліодорович також звернув увагу на необхідність створення «прозорих правових механізмів повернення в обіг раніше вилучених з господарського використання внаслідок радіоактивного забруднення земель» та розробки й затвердження Кабінетом Міністрів України «Порядку віднесення земель, що зазнали радіоактивного забруднення, до радіаційно небезпечних і виключення їх із радіаційно небезпечних».

Продовжуючи зазначену проблематику, Ю.М. Скалецький окреслив коло медичних проблем, пов'язаних із наслідками Чорнобильської катастрофи, впливом радіації на людський організм, здоров'я, генетику. Юрій Миколайович зупинився, зокрема, на аналізі причин виникнення у людей, які

зазнали радіоактивного впливу, раку щитоподібної залози, який став «масовим явищем», особливостей йодної профілактики та профілактики інших видів. Він також підкреслив, що інформація про розробку ядерної зброї, про аварії та інші ситуації на атомних електростанціях, атомних підводних човнах, заводах, де здійснювалась діяльність із використання плутонію, у радянські часи не розголошувалася, адже «це була політика, боротьба за владу, збереження престижу партії; спрацьовував «залізний занавіс» – інформації не було». Доповідач звернув увагу і на те, що надання державою та законодавче закріплення пільг громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, стимулює частину з них повертатися, а інших – їхати жити в 2 зону, навіть якщо вони там раніше не жили. На думку вченого, «не потрібно катастрофізувати аварію на Чорнобильській АЕС, це – аварія, а от спосіб ліквідації наслідків трансформував її в катастрофу!».

Професор Інституту радіоекології Фукусімського університету (Institute of Environmental Radioactivity Fukushima University), Лауреат державної премії України за науковий супровід заходів з ліквідації аварії на ЧАЕС (2004 р.), Чорнобильський ліквідатор 1986 р. **Марк Йосипович Железняк** у доповіді з презентацією [4] на тему «Аварії на ЧАЕС і АЕС Фукусіма – Даїчі – ключові відмінності в правовому регулюванні та постраждалих територіях» окреслив коло медичних, соціально-економічних, технологічних, правових та інших проблем забезпечення ядерної і радіаційної безпеки в Україні та Японії. Він зазначив, що в Україні правове регулювання визначає довготривале існування спеціального правового режиму. У своєму виступі доповідач звернув увагу на те, що масштаби радіоактивних викидів у Чорнобилі були значно більшими, ніж у Фукусімі. Це визначило різні моделі реагування державних органів та правового регулювання: в Україні було створено централізовану систему управління зоною відчуження, яка й досі функціонує, тоді як у Японії регулювання здійснювалося через місцеві муніципалітети.

Такий підхід дозволив швидше знімати обмеження та проводити реабілітацію територій, але водночас вимагав активної участі місцевих громад. «Збережені органи місцевого управління в префектурі Фукусіма значною мірою сприяли прискоренню розробки системи науково обґрунтованих заходів зі зняття обмежень на проживання і господарську діяльність на значній частині територій, населення яких було відселено в 2011 році» – зазначив Марк Йосипович. Він підкреслив, що так само як і в Україні, територія, що зазнала радіоактивного забруднення, в Японії, поділяється на зони; вже в перші роки після аварії на Фукусімі на основі результатів моніторингу і комплексних наукових досліджень було проведено виділення на території проведеної евакуації трьох зон за радіологічними критеріями:

– «зона, в яку важко повернутися» включає території найближчі до АЕС, де річна сукупна доза опромінення перевищує 50 мЗв і не спускатиметься нижче 20 мЗв навіть роки після аварії. Доступ до цієї зони заборонено;

– «зона обмеженого проживання» включає території, де річна сукупна доза опромінення становила від 20 до 50 мЗв станом на 2011 р. В цій зоні людям, в основному, заборонялося залишатися на ніч, але їм дозволялося знаходитись вдень і вести деяку підприємницьку діяльність;

– «зона підготовки до зняття наказу про евакуацію», яка включає території, де річна сукупна доза опромінення була менше 20 мЗв, доступ до якої дозволено, можна вести підприємницьку діяльність, але в якій переважно забороняється проживання за певними виключеннями.

В Японії відбувається поступовий перехід територій до зон евакуації з меншими обмеженнями і зняття радіологічних обмежень. Підготовка до зняття радіологічних обмежень включала: детальний моніторинг радіаційного стану території радіонуклідів в усіх компонентах навколишнього середовища, дослідження міграції забруднення харчових ланцюгів наземних і водних екосистем; впровадження системи заходів із дезактивації територій і реабілітації сільськогосподарських угідь; реалізацію системи поводження з радіоактивними відходами, що накопичувалися у результаті дезактиваційних заходів. «Сьогодні навіть на територіях «зони, в яку важко повернутися» уряд за поданням представницьких органів місцевих громад схвалює Спеціальні зони відбудови і відродження. Такі зони площею від 95 до 860 га схвалені на територіях шести муніципалітетів. У них проводиться дезактивація і підтримується мінімальна інфраструктура для створення середовища для повернення людей», – повідомив доповідач. Основна частина обмежень на кінець 2024 р. зосереджена в «зоні, куди важко повернутися», площа якої становить орієнтовно 303 км², що значно менше, ніж загальна площа евакуйованих територій у понад 1150 км² у 2013 р.

Після аварії на Фукусімській АЕС 11 березня вже в той же день була оголошена евакуація мешканців з трьохкілометрової зони навколо АЕС, а 12 березня було оголошено послідовно про евакуацію з десятикілометрової зони та двадцятикілометрової зони. З 22 квітня зона евакуації була розширена полосою на північний захід від АЕС на відстань 30 – 40 кілометрів в головному напрямку випадіння Cs 137. Всього станом на травень 2011 р. було евакуйовано біля 165 тис осіб, що приблизно дорівнює кількості людей, евакуйованих і відселених із території зони відчуження і зони безумовного обов'язкового відселення, які сьогодні знаходяться під управлінням ДАЗВ. Евакуація ж міста Прип'ять розпочалася через 36 годин після аварії (о 14:00 27 квітня). Було евакуйовано 51 000 осіб.

М.Й. Железняк також повідомив, що соціальні гарантії та компенсації в Україні реалізовувалися через державні програми та спеціальні міністерства, тоді як у Японії значну роль відігравали компенсації від компанії "Tokyo Electric Power Company" (TEPCO). Основні пільги та компенсації для населення охоплювали: допомогу на проживання в евакуації та житло; безкоштовне медичне та соціальне обслуговування; компенсацію моральної шкоди (виплачує компенсацію евакуйованим за завдані моральні страждання TEPCO, сума компенсації залежить від тривалості евакуації, зони евакуації та індивідуальних обставин); компенсацію збитків від припинення господарської діяльності підприємцям, які вели бізнес у зоні евакуації, фермерам, лісівникам та рибалкам; звільнення від податку на нерухоме майно та міського податку.

У підсумку доповідач звернув увагу на те, що різні моделі правового регулювання визначили відмінні темпи відновлення та соціальної адаптації постраждалих територій. Досвід Чорнобиля та Фукусіми має бути використаний для удосконалення української системи безпеки та захисту населення, особливо в умовах сучасних викликів. Доповідач також наголосив, що сучасні виклики в Україні ускладнюються воєнними загрозами для ядерних об'єктів, що потребує додаткових правових і організаційних рішень. Він підкреслив важливість урахування міжнародного досвіду, зокрема японського, для формування ефективної системи ядерної та радіаційної безпеки в умовах нових ризиків.

Про значення Чорнобильської катастрофи, яка «може розглядатися з технологічної точки зору як аварія, але за своїм соціально-економічними наслідками, суспільним значенням це – катастрофа планетарного масштабу» розповів доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік НАПрН України, заступник Міністра охорони навколишнього природного середовища України (1991 – 1993 рр.) **Василь Васильович Костицький** у доповіді на тему «Чорнобильська катастрофа як чинник самоусвідомлення українського народу та фактор відновлення незалежної державності України».

На думку вченого, «аварія на Чорнобильській АЕС продемонструвала технологічну відсталість, абсолютне ігнорування прав людини та життя і здоров'я людини, неспроможність влади». Особливостями супроводу владою подій після аварії на Чорнобильській АЕС стали «відсутність інформації, обман суспільства та загроза для життя і здоров'я людей, персоналу станції та рятувальників». Згодом, на думку доповідача, Український народ усвідомив небезпеку, яку несе на фоні подолання наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; відбувається

усвідомлення нацією, що існує загроза не тільки життю і здоров'ю, але й цілому народу. У той час з'являються малі групи громадської активності та йде процес створення «зеленого» руху. Компартія та КДБ уважно моніторять та контролюють ці процеси, перешкоджають формалізації «зелених». Доповідач поділився спогадами про власний досвід участі в тих подіях: «Створюється організація «Зелений світ» на чолі з відомим письменником Сергієм Плачиндою, але її не реєструють, київська ситуація супроводжується паралельним екологічним спротивом у Львові, де під проводом відомого письменника Ростислава Братуня, народного депутата СРСР і члена демократичної платформи, створюється організація «Зелений світ». Надалі проводяться установчі збори і створюється Західно-Українська асоціація «Зелений світ», головою якої обирається академік Михайло Голубець, директор Інституту екології Карпат і майбутній народний депутат України...», а Василя Васильовича обирають заступником. У Києві до проведення організаційних заходів долучається відомий письменник і голова Спілки письменників України Олесь Гончар, відбувається реєстрація і на установчому з'їзді обирають головою Юрія Щербака, а Василь Васильович стає заступником голови.

За словами доповідача, «звичною справою вважалися утиски, обмеження і спроби відсунути активістів на узбіччя громадсько-політичних чи наукових процесів, що продовжується, на жаль, і зараз...». Паралельно з числа громадських активістів, а також передусім членів Товариства української мови імені Тараса Шевченка та «зелених» створюється Громадсько-політична організація «Народний рух України за перебудову», головою якого обирається відомий український поет Іван Драч. Дві національно-демократичні сили – Народний Рух України та «Зелений світ» – ведуть активну підготовку до виборів Парламенту і місцевих рад. Зрештою народними депутатами на виборах до Парламенту стають представники національно-демократичних сил, які створюють у Парламенті Народну Раду, яка готує проєкт Декларації про державний суверенітет України, прийнятої Верховною Радою України 16 липня 1990 р. Це, на думку Василя Васильовича, «була програма відновлення незалежної української державності, що і мало місце 24 серпня 1991 р.».

Василь Васильович підкреслив, що «Чорнобильська катастрофа запустила механізм самоусвідомлення Українського народу та формування громадсько-політичних сил, які відновили державність. Таким чином, Радянський Союз був ліквідований, а каталізатором цих процесів стала Чорнобильська аварія. У процесі розвитку екологічного законодавства та інституційного забезпечення екологічної політики постчорнобильської України «зелені» отримали місце в органах влади, Юрій Щербак став Міністром охорони навколишнього природного середовища».

а Василь Васильович – заступником. Була розроблена Концепція «екологічного дерева» – Програма розвитку екологічного законодавства України, зміцнено інституційну базу управління у галузі охорони довкілля, запроваджено погодження усіх проектів нормативних актів Мінприроди України.

Характеризуючи правову науку часів, коли сталася Чорнобильська катастрофа та виявляючи її неготовність до того «...щоб запропонувати нові моделі для вирішення проблем, пов'язаних із ліквідацією її наслідків, критично і об'єктивно прогнозувати на майбутнє», розпочав свій виступ із доповіддю на тему «Проблеми реалізації прогностичної функції аграрного, земельного, природоресурсного, екологічного права в умовах сучасних викликів і загроз для природи, економіки, суспільства» модератор конференції професор **Володимир Васильович Носік** [3, с. 82 – 84]. На думку Володимира Васильовича, «методологія гносеологічної функції аграрного, земельного, екологічного права базується на подвійній соціальній цінності права: з одного боку, ці галузі національної правової системи мають виражений догматичний характер і базуються на концептуальних засадах правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин з історичного минулого радянської епохи, з другого – формально виражає прискорену динаміку формування земельного та аграрного права за наслідками реформування аграрних, земельних, екологічних відносин, нормативно закріплює у аграрному, земельному, екологічному законодавстві правила та методи регулювання земельних і аграрних відносин подібно до того, як це здійснюється у країнах ЄС та інших демократичних державах з різними правовими системами».

В.В. Носік повідомив, що ретроспективний аналіз показує: до проголошення незалежності України юридична наука була обмежена ідеологічними догмами. Прогнози розвитку суспільства визначалися партійними директивами, що унеможливило самостійні наукові пошуки. Як приклад, він навіть Чорнобильську катастрофу, до якої правова доктрина виявилася неготовою через відсутність дискусій про ризики ядерної енергетики: «У правовій науці питання радіаційної небезпеки для людини, природи, економіки, суспільства через можливі вибухи на ядерних реакторах не обговорювались, оскільки ідеологи, політики і правники стверджували, що такі реактори вважались надійними і безпечними для людини та пропагувались у суспільстві під ідеологічними гаслами про «мирний атом».

Водночас доповідач підкреслив, що в умовах державної незалежності науковці отримали свободу вибору напрямів досліджень, що є позитивною тенденцією. Він наголосив на збереженні стереотипного підходу – обмеження наукових пошуків рамками чинних законів, висновками і рекомендаціями щодо внесення змін і доповнень до прийнятих законів без

глибокого аналізу можливих економічних, соціальних юридичних наслідків прийняття тих чи інших норм. Це, на його думку, знижує ефективність прогностичної функції права. Вчений звернув увагу на те, що стрімкі зміни у природі, економіці, суспільстві потребують швидкого реагування держави через оновлення законодавчих парадигм.

У висновку Володимир Васильович наголосив, що наукова доктрина аграрного, земельного, природоресурсного, екологічного права в сучасних умовах має забезпечити прогнозування наслідків правового регулювання нових суспільних відносин, формувати концептуальні засади розвитку законодавства та реалізовувати положення Закону України «Про правотворчу діяльність» у світлі Концепції розвитку законодавства України.

Адвокатка Адвокатського об'єднання «Еверлігал» ("Everlegal"), експертка, голова Комітету з екологічного права та законотворчості Асоціації професіоналів довкілля (РАЕВ) **Леся Володимирівна Багінська** запропонувала тему доповіді «Правові аспекти використання територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, для сільськогосподарських потреб в умовах воєнного стану та кризи продовольства» [3, с. 17 – 21]. У своєму виступі з презентацією вона наголосила, що «в умовах повномасштабної війни та значного скорочення площ сільськогосподарських угідь в Україні постає потреба у перегляді правового режиму земель, які вже майже сорок років залишаються вилученими з аграрного обігу через радіоактивне забруднення після Чорнобильської катастрофи». Було проаналізовано правові обмеження щодо використання забруднених територій, визначено невідповідність між правовими нормами та науковими дослідженнями територій, віднесених законодавством до радіоактивно забруднених, а також запропоновано шляхи правового забезпечення їх обмеженого або повного залучення до сільськогосподарського обігу. Доповідачка повідомила, що після аварії на Чорнобильській АЕС понад 5 млн. гектарів таких земель, зокрема понад 27 тис. гектарів у Житомирській області, залишаються невикористаними через правові проблеми, хоча сучасні наукові дослідження свідчать про можливість їх часткового залучення до аграрного виробництва. «В умовах воєнного стану та супутньої кризи продовольчої безпеки зазначені території можуть розглядатися як потенційний резерв для часткової компенсації втрат сільськогосподарських угідь. Це потребує глибокого правового аналізу та оцінки ризиків, пов'язаних із можливим обмеженням або контрольованим використанням таких земель», – наголосила Леся Володимирівна.

Проаналізувавши Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991 р., постанови Кабінету Міністрів

Української РСР від 23.07.1991 р. № 106 (якою затверджено Перелік населених пунктів, віднесених до зон радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи) та від 31 січня 2025 р. № 111 (якою затверджено Порядок проведення дозиметричної паспортизації населених пунктів), Л.В. Багінська звернула увагу на суперечності між чинним законодавством та результатами наукових досліджень. За даними міжнародних досліджень, за умов належного моніторингу та дотримання санітарних норм більшість культур можна безпечно вирощувати на територіях, які вважалися забороненими для сільськогосподарського використання.

На думку доповідачки, зволікання із внесенням змін до чинних актів обмежує продовольчий потенціал України, поглиблює економічні втрати громад, створює правову невизначеність для інвесторів та аграріїв. Були сформульовані пропозиції: актуалізувати дозиметричні дані, у т. ч. земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які знаходяться за межами населених пунктів, через розроблення і впровадження належного нормативно-правового регулювання; розмежувати нормативно-правове врегулювання питань соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та режиму використання земель сільськогосподарського призначення; розробити поетапну концепцію правового врегулювання режиму використання територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, повернення земель сільськогосподарського призначення в ринковий обіг.

На виступ Л.В. Багінської відгукнулася кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, членкиня Експертної ради з соціальних та економічних прав людини при Представнику Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, експертка проєкту Ради Європи «Посилення соціального виміру в Україні» **Олена Анатоліївна Шомпол**. Зазначаючи про проблему забезпечення прав громадян на екологічну безпеку та соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, вона підкреслила, що ця проблема «існує і на рівні національної екологічної та соціальної політики, а також на рівні визначених правових засобів соціального захисту таких осіб; неможливість використання радіаційно забруднених земельних ділянок у господарській діяльності негативно впливає і на соціальну сферу, і на підвищення рівня життя мешканців цієї громади».

У своєму виступі на тему «Правові засади забезпечення радіаційної безпеки в Україні в умовах євроінтеграції» доповідачка охарактеризувала основні акти ЄС в сфері використання ядерної енергії та забезпечення радіаційної безпеки. Вона підкреслила,

що в Україні 11 грудня 2022 р. набула чинності низка законів, спрямованих на адаптацію національного законодавства у сфері використання ядерної енергії та забезпечення радіаційної безпеки із законодавством ЄС, які до набрання чинності були включені до переліку законопроектів у сферах європейської та євроатлантичної інтеграції на 2022 рік, визначених урядом як пріоритетні. Це – закони України, прийняті 16 листопада 2022 р. Так, Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» передбачає приведення норм національного законодавства до положень Директиви Ради 2014/87/Євратом. За повідомленням Державної інспекції ядерного регулювання України (Держатомрегулювання) на своєму сайті, реалізація положень закону сприяє, зокрема, уніфікації термінології законодавства України з термінологією законодавства ЄС, а також встановленню кваліфікаційних вимог до підрядників суб'єктів, які використовують ядерну енергію. В законі удосконалено також вимоги до зобов'язань оператора ядерної установки вживати всіх заходів щодо запобігання аваріям та пом'якшення їх наслідків у разі їх виникнення, а також доповнено повноваження Держатомрегулювання щодо організації регулярної оцінки нормативно-правової бази у сфері використання ядерної енергії.

У свою чергу, Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційної безпеки» передбачає запровадження інституту експерта з радіаційного захисту, який має надавати консультації суб'єктам діяльності у сфері використання ядерної енергії стосовно дотримання вимог законодавства з ядерної та радіаційної безпеки. Законом закріплено основні вимоги до особи, яка має намір стати експертом із радіаційного захисту, та визначається орган, який визнаватиме компетентності експерта. Як зазначили у Держатомрегулювання, введення інституту експерта радіаційного захисту має на меті підвищення ефективності забезпечення радіаційного захисту персоналу та населення. Ще один документ – це Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення дозвільної діяльності у сфері використання ядерної енергії», який регулює питання видачі дозвільних документів у сфері використання ядерної енергії та гарантування радіаційної безпеки відповідно до права ЄС. Реалізація положень даного закону має удосконалити існуючу практику Держатомрегулювання щодо видачі дозволів на здійснення діяльності у сфері використання ядерної енергії з урахуванням норм права ЄС. Проте, в процесі адаптації національного законодавства до норм права ЄС важливим є не тільки прийняття нових адаптованих національних норм, але й формування нової практики їх застосування, підвищення рівня забезпечення екологічної безпеки загалом та радіаційної безпеки зокрема.

Доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова **Іван Олександрович Костяшкін** у доповіді на тему «До питання правового режиму радіоактивно забруднених територій в умовах сталого розвитку» [3, с. 58 – 62] проаналізував міжнародно-правові передумови правового регулювання відновлення радіоактивно забруднених територій на засадах сталого розвитку та євроінтеграційного вектору нашої держави. Аналізуючи положення Конституції України, доповідач до пріоритетних завдань правового режиму радіоактивно забруднених територій на сьогоднішній день відніс їх відновлення та екологічне оздоровлення. Водночас, більшість норм Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» 27 лютого 1991 року спрямована «саме на консервацію екологічної ситуації на відповідній території, зокрема поділу території на відповідні зони, та визначення обмежень як у доступі на такі території так і видів господарської діяльності в межах відповідних зон. При цьому заходи щодо екологічного оздоровлення таких територій або не згадуються або впливають із загальних положень щодо необхідності моніторингу та зниження рівня радіоактивного забруднення, що вимагає доповнення та конкретизації положень, спрямованих на відновлення радіоактивно забруднених територій».

Характеризуючи правовий режим радіоактивно забруднених територій, вчений наголосив на його особливостях у зв'язку з фактором негативного впливу іонізуючого опромінення на людину та навколишнє природне середовище загалом, що обумовлює необхідність локалізації такого впливу та подальше відновлення екологічної рівноваги. Іван Олександрович підкреслив, що «досліджуючи можливі шляхи відновлення та екологічного оздоровлення відповідних територій, можемо говорити про три ключові фактори, які мають бути покладені в основу такого відновлення, а відповідно і їх правового режиму: перш за все, це фактична консервація таких територій з обмеженням доступу людини та очікуванням природного самовідновлення, що можливе упродовж досить тривалого часу; по-друге, це реалізація комплексу активних заходів із екологічного оздоровлення відповідних територій, які б передбачали вилучення та нейтралізацію радіоактивно забруднених предметів та речовин, а також відновлення екосистем; по-третє, це достатнє фінансування заходів, спрямованих на екологічне оздоровлення та відновлення радіоактивно забруднених територій». Доповідач акцентував увагу також на тому, що важливою складовою, яка визначатиме ефективність та спроможність заходів, спрямованих на відновлення й екологічне оздоровлення радіоактивно забруднених

територій, є забезпечення належного обсягу фінансування. Однак, як він зазначив, «...на жаль, фінансування заходів щодо екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій, або взагалі відсутнє, або має досить обмежений характер, що не дозволяє забезпечити відновлення забруднених територій та досягти екологічної рівноваги».

Таким чином, законодавча конкретизація положень, спрямованих на відновлення радіоактивно забруднених територій, та пріоритетне фінансування таких заходів, на думку вченого, мають бути покладені в основу забезпечення правового режиму радіоактивно забруднених територій в умовах сталого розвитку.

Головний науковий співробітник відділу економіки природокористування в агросфері Інституту агроєкології і природокористування Національної академії аграрних наук України, доктор економічних наук, професор **Олександр Іванович Ковалів** розпочав свою доповідь на тему «Економіко-правова сутність земельних відносин і природокористування в процесі генерування ядерної енергетики в Україні» [3, с. 51 – 55] з аналізу стану функціонування в Україні атомних електростанцій у сучасних умовах. Він зазначив про те, що ядерна енергетика як галузь економіки «займає майже всі категорії земельних ділянок та використовує різноманітні природні, енергетичні та інші ресурси, впливає на навколишнє середовище, проникає у багатогранну господарську, економіко-правову, наукову та іншу суспільно-значущу діяльність». Звертаючись до Статуту Акціонерного товариства «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом»», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2023 р. № 1420, вчений зазначив, що «специфічність впливу об'єктів енергетики в межах земельних ділянок постійного користування, а також у спеціальних зонах вимагає обмежень до всіх видів земле- і природокористування, що знаходяться в їхніх межах». Він пов'язує це з гарантуванням безпечного стану здоров'я населення, балансуванням раціонального природокористування й охороною довкілля. Аналізуючи норми Закону України «Про акціонерне товариство «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом»», який визначає правові, економічні та організаційні засади її утворення та функціонування, Олександр Іванович зазначив: «У процесі трансформації (в 2023 р.), земельні ділянки як об'єкти цивільних прав, що перебували у постійному користуванні НАЕК «Енергоатом», автоматично перейшли у постійне користування товариства – з дня його державної реєстрації для використання їх товариством згідно вимог та за цільовим призначенням відповідно до закону. Водночас, незважаючи на внесені численні зміни й трансформації в законодавчому порядку, «старання» в процесі управління і виконання настанов органів державної влади і

місцевого самоврядування, які діють немовби від імені Українського народу (власника), на практиці виникає ряд ускладнень, порушень і протиріч».

Досліджуючи статті 13 і 14 Конституції України, низку положень Земельного кодексу України та інших нормативно-правових актів України, вчений дійшов висновку про «антиконституційний і часто суперечливий» характер низки правових норм, які регулюють відносини власності на землю та природні ресурси як основне національне багатство та наголосив на доцільності внесення «не точкових змін до існуючих кодексів і законів, а прийняття нових із повною реалізацією у них конституційної формули ст. 13 Конституції України» та нагальній необхідності «відповідного врегулювання, особливо в умовах воєнного та післявоєнного стану». Олександр Іванович звернув увагу присутніх на необхідність неухильного виконання конституційної норми про право власності Українського народу на землю як основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави і є, за його словами, «головним природним (земельним) капіталом нації».

Із заключним словом виступив модератор конференції професор **Володимир Васильович Носік**, підвівши підсумки роботи конференції, подякувавши її учасникам та всім присутнім за глибокі науково обґрунтовані виступи, презентації, активні і жваві дискусії. Володимир Васильович підкреслив, що крім представників юридичної науки і правників-практиків, на конференції виступили практичні працівники, які долучалися до ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та інших ядерних інцидентів, працювали в державних органах, визнані у світі науковці.

У своєму заключному слові модераторка конференції доцентка **Тетяна Григорівна Ковальчук** подякувала всім, «хто виступив із вітальним словом, доповідачам, які підготували надзвичайно змістовні й оригінальні доповіді та презентації, зміст яких є поштовхом до подальших наукових досліджень». Подякувала також кафедрам-співorganizаторам наукового заходу і присутнім на конференції студентам, які «є свідомими молодими людьми, які вболівають

за наше майбутнє». Тетяна Григорівна зазначила про те, що у квітні 2026 р. кафедрою екологічного права за участю колег інших структурних підрозділів нашого Навчально-наукового інституту права планується проведення наукових заходів, приурочених 40-м роковинам Чорнобильської катастрофи та запросила всіх учасників до співпраці.

Висновки. Таким чином, питання щодо правового регулювання забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні були та продовжують залишатися актуальними й потребують вирішення на належному рівні з урахуванням особливостей режиму воєнного стану. Протидією збройній агресії російської федерації в Україні має стати розвиток екологічного законодавства на міжнародному та національному рівні, як свого часу стала Чорнобильська катастрофа.

Вирішення питань у сфері правового регулювання забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні загострюється також через те, що законодавство, яке регулює дану сферу відносин, спрямоване здебільшого на мирний час. На даний момент існує нагальна необхідність напрацювання дієвого державно-правового механізму забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні в мирних умовах та в умовах воєнного стану, соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, зокрема, з урахуванням міжнародних підходів та практики правового регулювання цих відносин в окремих країнах. Особливо цінним та важливим є досвід Японії з подолання наслідків аварії на АЕС Фукусіма – Даїчі, що було озвучено в межах даної конференції.

Дії агресора під час повномасштабного вторгнення, спрямовані на АЕС та на інші об'єкти критичної інфраструктури України, повинні отримати належну правову оцінку МАГАТЕ й інших міжнародних організацій. Це зумовлює, зокрема, необхідність розробки й закріплення такого поняття як «ядерний тероризм» у законодавстві України та в міжнародному праві, посилення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у Чорнобильській зоні.

Список використаних джерел:

1. Нормативно-правові акти наведено згідно з офіційним сайтом Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 25.12.2025).
2. Програма Всеукраїнської науково-практичної конференції «Правове регулювання забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні в мирних умовах та в умовах воєнного стану (до 39-х роковин катастрофи на Чорнобильській АЕС)» (25 квітня 2025 року). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2025. 10 с. URL: <https://www.ecology.law.knu.ua/> (дата звернення: 20.05.2025).
3. «Правове регулювання забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні в мирних умовах та в умовах воєнного стану (до 39-х роковин катастрофи на Чорнобильській АЕС)»: збірник тез наукових доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 квітня 2025 року) / За ред. д.ю.н., проф. Г.І. Балюк, к.ю.н., доц. Т.Г. Ковальчук та к.ю.н., доц. Е.В. Позняк: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2025. 134 с. URL: <https://ir.library.knu.ua/handle/15071834/8988> (дата звернення: 25.12.2025).
4. Презентація_MZhel_KNU_25.04.2025.pdf . URL: <https://www.ecology.law.knu.ua/> (дата звернення: 25.12.2025).

Дата першого надходження статті до видання: 13.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.12.2025